

Maciej Helmin

Uniwersytet Pomorski w Słupsku

ORCID: 0000-0002-3866-4553

maciej.helmin@upsl.edu.pl

<https://doi.org/10.34858/api.1.2023.40>

Organizacja sądownictwa okręgu słupskiego w pierwszym roku po II wojnie światowej.

Przyczynek do historii wymiaru sprawiedliwości na Pomorzu Zachodnim

Deklaracje trzech mocarstw na konferencjach w Teheranie, Jałcie i Poczdamie dotyczące przyszłego kształtu państwa polskiego nie pozostawiały wątpliwości, iż jego przyszłe terytorium w pasie nadmorskim powinno sięgać aż po linię rzeki Odry¹. Kształtująca się nowa władza z rządem, który powstał w Lublinie, podejmowała więc energiczne działania zmierzające do uruchomienia instytucji państwowych na obszarach zajmowanych sukcesywnie przez Armię Czerwoną, potwierdzając w ten sposób swoją legitymację polityczną do administrowania państwem na zdobytych terenach². Ważnym jej elementem miały stać się funkcjonujące instytucje wymiaru sprawiedliwości. Szczególnie trudne zaś było budowanie jego struktury na obszarach określanych przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego jako ziemie zachodnie powracające „do Matki – Ojczyzny”³. Tworzono je od podstaw z kadrą sędziowską oraz pracownikami administracji pochodzącymi z innych terenów Rzeczypospolitej Polskiej w jej granicach sprzed 1 września 1939 roku.

Rozważając sposób zarządzania nowymi obszarami mającymi stanowić terytorium państwa polskiego w jego powojennym kształcie, w Biurze Ziem Zachodnich powołanym przez kształtującą się nową władzę obszar poniemieckiego *Pommern* planowano włączyć do przyszłego obwodu obejmującego Pomorze Zachodnie, sytuując jego stolicę bądź w Pile, bądź w Stargardzie⁴, ewentualnie w Wałczu⁵. Ostatecznie obszary tzw. Ziem Odzyskanych zostały podzielone uchwałą Rady Ministrów z 14 marca 1945 roku na cztery obszary: I – Śląsk Opolski, II – Dolny Śląsk, III – Pomorze Zachodnie, IV – Warmię i Mazury. W okręgu zachodniopomorskim znalazły się ośrodki rozpięte między Szczecinem a Lęborkiem,

¹ Nierozstrzygnięta była natomiast kwestia przynależności państwowej samego miasta Szczecina, zob.: P. Zaremba, *Wspomnienia Prezydenta Szczecina. Pierwszy szczeciński rok 1945*, Łódź 2016, s. 162-163.

² A. Madera, *Przekształcenia wymiaru sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-2020*, Warszawa 2020, s. 13-15.

³ Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, [w:] *Ustrój Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wybór materiałów*, pod red. A. Gwiżdża, Z. Jarosza, W. Popkowskiego, Warszawa 1961, s. 26.

⁴ P. Zaremba, op. cit., s. 40.

⁵ Ibidem, s. 47.

ostatecznie – ze stolicą w Pile⁶. Formalnie podział administracyjny wyodrębniający obwód zachodniopomorski nastąpił uchwałą Rady Ministrów z 7 lipca 1945 roku⁷.

Początkowo powiaty słupski, sławieński i miasteczki włączono do województwa gdańskiego⁸. Stan ten trwał przez około rok. W połowie 1946 roku zdecydowano się włączyć powiaty bytowski, miasteczki i słupski z miastem Słupsk do nowo utworzonego województwa szczecińskiego⁹. Poza granicami tego województwa pozostał powiat lęborski¹⁰.

Wraz z organizacją administracji na tych ziemiach działalność rozpoczęły również placówki wymiaru sprawiedliwości. Zgoła inny charakter miało ich przejęcie w 1945 roku niż wówczas, gdy obejmowano w posiadanie pruską infrastrukturę sądową u progu niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej po zakończeniu I wojny światowej na terenach włączonych do reaktywowanego, kształtującego się wówczas państwa¹¹. U kresu II wojny światowej przejmowanie majątku stanowiącego bazę materialną działalności sądowej, który miał służyć polskiemu wymiarowi sprawiedliwości, wiązało się z ciężkim wysiłkiem militarnym.

Pod koniec wojny w 1945 roku Słupsk miał strategiczne znaczenie dla obrony niemieckiej na Pomorzu. Tworzył ważny węzeł komunikacyjny będący wysuniętym najdalej na północ elementem umocnień Wału Pomorskiego (*Pommernstellung*). Niemieckie dowództwo wojskowe przygotowywało plany obrony tego miasta od jesieni 1944 roku. W tym celu gromadzono znaczne ilości materiałów budowlanych, m.in. cementu i konstrukcji stalowych, które miały służyć do wzniesienia umocnień obronnych. Ze względu na szybkie postępy Armii Czerwonej na froncie zamiarów tych nie udało się zresztą w całości zrealizować. Poza tym strategia zakładała obronę od strony wschodniej miasta. Tymczasem natarcie wojsk sowieckich nastąpiło od strony zachodniej, północnej i południowej. Walki o Słupsk rozpoczęły się wieczorem 7 marca 1945 roku. Trwały całą noc na przedmieściach miasta, a generalny szturm nastąpił nad ranem następnego dnia. Mimo zaciętego oporu

⁶ Szczecin w tamtym czasie znajdował się jeszcze w rękach niemieckich; zob. ibidem, s. 41, 45.

⁷ S. Żurawski, *Część III 1945-1991*, [w:] *Dzieje Sławna*, pod red. J. Lindmajera, Słupsk 1994, s. 311.

⁸ Idem, *Administracja*, [w:] ibidem, s. 311. Najprawdopodobniej wiązało się to z nierozstrzygniętą w tamtym czasie kwestią przynależności państwowej Szczecina, traktowanego jako stolica Pomorza Zachodniego; zob. P. Zaremba, op. cit., s. 161.

⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 1946 roku w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziem Odzyskanych (Dz.U. 1946, nr 28, poz. 177), § 2 ust. 2.

¹⁰ W konsekwencji tych zmian z dniem 1 lipca 1949 roku lęborska placówka została włączona do właściwości Sądu Okręgowego w Gdyni; zob. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 czerwca 1949 roku o utworzeniu Sądów Apelacyjnych w Białymstoku, Gdańsku, Kielcach, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie i Wrocławiu oraz o ustaleniu okręgów Sądów Apelacyjnych (Dz.U. 1949, nr 36, poz. 270), § 16.

¹¹ Przejmowanie obiektów wymiaru sprawiedliwości na terenach byłego państwa pruskiego następowało na mocy układu polsko-niemieckiego z 9 listopada 1919 roku, który tymczasowo regulował sprawy urzędnicze. Ostatecznie kwestia przejęcia sądownictwa została określona w układzie polsko-niemieckim z 20 września 1920 roku; zob. A. Gulczyński, *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej (1919-1922)*, Poznań 1995, s. 114-115.

garnizonu niemieckiego¹² oddziały sowieckie dotarły do śródmieścia tego samego dnia. Po zlikwidowaniu ostatnich ognisk lokalnego oporu w różnych dzielnicach miasta walki ustały w dniu następnym, a resztki 18 korpusu górskiego 2 armii niemieckiej wycofały się w kierunku Lęborka¹³. W wyniku działań wojennych budynek sądu okręgowego został zniszczony¹⁴.

Równolegle z walkami o Słupsk na lewym skrzydle 2 Frontu Białoruskiego podjęto natarcie na Sławno. Miasto, które nie było silnie bronione, zdobyto przy użyciu ciężkiego sprzętu i czołgów 3 gwardyjskiego korpusu pancernego 7 marca 1945 roku¹⁵. Tego samego dnia zajęto również Darłowo, gdzie opór niemiecki został złamany po kilku godzinach walki¹⁶.

Podobne do Słupska znaczenie przy prowadzeniu działań wojennych dla cofającego się Wehrmachtu miał Bytów. Był on ośrodkiem, w którym znajdował się węzeł komunikacyjny zapewniający transport w kierunku Kartuz, a dalej do Gdańska oraz Słupska i Lęborka. Z tych względów ten ośrodek miejski był silnie broniony, a wojska niemieckie przyjęły walkę już na jego dalekich przedpolach. Mimo zaangażowania znacznych sił ludzkich miasto zostało zdobyte przez nacierające wojska rankiem 9 marca¹⁷.

Zniszczenia następujące w wyniku przeprowadzonych działań wojennych robiły pesymistyczne wrażenie na sędownikach, którzy zmierzali na swoje wyznaczone placówki na Pomorzu Zachodnim, w tym na ziemi słupskiej. Z jej opisów wyłaniał się obraz przygnębiający, przypominający „podróż przez jakąś pustynię, a raczej stepy. Nieskoszone [...] pola i łąki, pokryte roślinami trawami [...]”, w której dominował ciągły „brak ludzi na drogach i w polu, brak zwierząt. Pustka i cisza”¹⁸. Wrażenie to było tym bardziej przykre, iż w okresie poprzedzającym zajęcie tych obszarów przez wojska sowieckie stanowiły one miejsce silnie rozwiniętego przemysłu drzewnego, produkcji rolnej i przemysłu maszynowego na potrzeby rolnictwa¹⁹. W sposób trudny i gwałtowny układały się również relacje napływających osadników ze stacjonującymi na terenach okręgu słupskiego wojskami sowieckimi. Traktując te ziemie jako niemieckie, jego przedstawiciele dopuszczali się

¹² W walkach poległo około 4 tysięcy żołnierzy niemieckich; zob. E. Kosiarz, *Wyzwolenie Polski północnej 1945*, Gdańsk 1967, s. 152.

¹³ Ibidem, s. 151-152.

¹⁴ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7445, k. 9.

¹⁵ J. Lindmajer, *Okres międzywojenny i druga wojna światowa (1918-1945)*, [w:] *Dzieje Sławna...*, s. 308-309.

¹⁶ E. Kosiarz, op. cit., s. 151.

¹⁷ Ibidem, s. 152-154.

¹⁸ Cyt. za: D. Szpoper, *Polskie sądownictwo apelacyjne na Pomorzu w latach 1919-2015. Szkic do dziejów wymiaru sprawiedliwości w dwudziestolecie wznowienia działalności Sądu Apelacyjnego w Gdańsku*, Gdańsk-Olsztyn 2015, s. 159.

¹⁹ S. Łach, *Przemysł słupski w latach 1945-1949*, „Słupskie Studia Historyczne” 1993, nr 1, s. 143-144.

rabunków i kradzieży nie tylko pozostawionego ponemieckiego mienia, ale również rzeczy należących do repatriantów przybywających z innych terenów ziem państwa polskiego²⁰.

Budowa struktur organizacji wymiaru sprawiedliwości po II wojnie światowej na ziemi słupskiej następowała poprzez obejmowanie w posiadanie pozostawionej niemieckiej infrastruktury sądowej. W pierwszej fazie jej organizacja i funkcjonowanie wręcz odzwierciedlała podział oraz właściwość poszczególnych jednostek usytuowanych na tych ziemiach przed 1945 rokiem w ramach III Rzeszy. Do stycznia ostatniego roku wojny Słupsk był siedzibą Sądu Okręgowego (*Landgericht*), w którego okręgu znajdowały się również sądy obwodowe (*Amtsgerichten*) usytuowane w Bytowie (*Bütow*), Sławnie (*Schlawe*), Lęborku (*Lauenburg*), Polanowie (*Pollanow*), Darłowie (*Rügenwalde*), Miastku (*Rummelsburg*). Największa spośród tych placówek mieściła się w Słupsku (*Stolp*)²¹. W takiej strukturze zamierzano początkowo uruchomić sieć placówek polskiego wymiaru sprawiedliwości²², przyjmując jednak zasadę, w myśl której sądy grodzkie miały powstawać w miastach powiatowych²³. Niemieckie nazwy wszystkich miejscowości zostały wkrótce zmienione na ich polskie odpowiedniki na mocy zarządzenia ministrów: Administracji Publicznej²⁴ oraz Ziem Odzyskanych²⁵.

Za podstawę organizacji sądownictwa przyjęto obowiązujące od 1929 roku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej prawo o ustroju sądów powszechnych z 6 lutego 1928 roku²⁶ według stanu obowiązującego w dniu wybuchu wojny²⁷. Realizacji tego zamysłu służyły również doraźne decyzje o charakterze prawnym, które umożliwiały zajmowanie dotychczasowych placówek wymiaru sprawiedliwości na jego potrzeby ich polskim odpowiednikom. Zgodnie z uchwałą Rady Ministrów z 18 lipca 1946 roku budynki, które były zajmowane „przed dniem 1 września 1939 roku przez władze Wymiaru Sprawiedliwości

²⁰ S. Żurawski, *Administracja...*, s. 315-317; W. Skóra, *Słupsk w 1945 r. Miasto Niemców, czerwonoarmistów i Polaków*, [w:] *Słupsk i ziemia słupska. Od średniowiecza do współczesności*, pod red. W. Skóry, A. Teterycz-Puzio, Słupsk 2021, s. 165, 185-186; Z. Romanow, *Nieprzyjazna koegzystencja. Polacy, Niemcy i sowieci w powojennym Słupsku*, [w:] *ibidem*, s. 234-235.

²¹ Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten, 19 marca 1878, nr 2; C. Pfafferoth, *Jahrbuch der Deutschen Gerichtsverfassung*, Berlin 1880, s. 465-466.

²² G. Jakubowski, *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944-1950*, Warszawa 2002, s. 109.

²³ *Ibidem*, s. 107.

²⁴ Funkcję tę pełnił Władysław Kiernik, zob. T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944-1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991, s. 96.

²⁵ Funkcję tę pełnił od 13 listopada 1945 roku Władysław Gomułka; zob. *ibidem*; Zarządzenie Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 roku o przywróceniu i ustaleniu nazw miejscowości (M.P. 1946, nr 44, poz. 85).

²⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 roku Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 1932, nr 102, poz. 863 wraz ze zmianami w Dz.U. 1932, nr 93, poz. 804; Dz.U. 1937, nr 30, poz. 220; Dz.U. 1938, nr 24, poz. 213; Dz.U. 1938, nr 89, poz. 609).

²⁷ S. Władyka, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w PRL*, Warszawa 1963, s. 41; *idem*, *Organizacja sądownictwa*, Kraków 1959, s. 107.

/polskie lub b.[yłe] niemieckie/”, podlegały przekazaniu do dyspozycji ministra sprawiedliwości²⁸.

U początków swej działalności Sąd Okręgowy w Słupsku stał się jedną z czterech placówek tego szczebla²⁹ na Pomorzu Zachodnim. Najpierw okręg słupski wchodził w skład powołanej Apelacji Toruńskiej z siedzibą w Toruniu³⁰, a od października 1945 roku Apelacji Gdańskiej z siedzibą w Gdańsku³¹. Właściwość słupskiego sądu okręgowego obejmowała zaś pięć powiatów: słupski, lęborski³², bytowski³³, sławieński³⁴ i miasteczki. Organizacja pracy oparta na pięciu sądach grodzkich zlokalizowanych w każdym z powiatów była koncepcją Prezesa Sądu Apelacyjnego Franciszka Bara³⁵, który uważał ten podział za optymalny i zrównoważony. Istniejące budynki w Darłowie i Polanowie, zachowane w najlepszym stanie, miały zostać wykorzystane w ramach sesji wyjazdowych sławieńskiego sądu³⁶. Innego zdania było Ministerstwo Sprawiedliwości, które w projektowanym rozporządzeniu, przygotowanym w porozumieniu z Ministerstwem Ziem Odzyskanych, planowało otwarcie sądów również

²⁸ Archiwum Państwowe w Malborku, zespół nr 208, sygn. 53, Okólnik Nr 42/62/46 z dnia 3 sierpnia 1946 roku.

²⁹ Obok Koszalina, Stargardu i Szczecina.

³⁰ Jej funkcjonowanie odbywało się bez podstawy prawnej. M. Żukowski, *Wymiar sprawiedliwości na Pomorzu Zachodnim w latach 1945-1957 i jego rola w zwalczaniu opozycji*, Koszalin 2002, s. 27. Formalnie powołanie apelacji gdańskiej nastąpiło dopiero w 1950 roku; zob. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 czerwca 1949 roku o utworzeniu Sądów Apelacyjnych w Białymstoku, Gdańsku, Kielcach, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie i Wrocławiu oraz o ustaleniu okręgów Sądów Apelacyjnych (Dz.U. 1949, nr 36, poz. 270), §§ 9-17.

³¹ G. Jakubowski, op. cit., s. 106.

³² Gminy: Cewice (Zewitz), Choczewo (Cotendorf), Gniewino (Gnewin), Labeń (Labehn), Nowa Wieś (Neuendorf), Rozłazin (Roslasin), Łęczyce (Lanz), Wieck (Vietzig), Lębork (Lauenberg), Łeba (Leba); zob. AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7510, Podział administracyjny powiatu lęborskiego na gminy i gromady, k. 7-9.

³³ Gminy: miasto Bytów, Borysław, Ciechosławice, Jasień, Niezabyszewo, Studzienice, Tuchomyśl, Ugoszcz.

³⁴ Gminy: Sławno, Wrześnica, Sieciemin, Naćmierz, Żukowo, Polanów, Łukowo, Darłowo, Dobiesław; zob. AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7516, Sprawozdanie za miesiąc styczeń 1947 roku. Sprawy organizacyjno-gospodarcze, k. 10.

³⁵ Franciszek Bar (1898-1982) w 1925 roku ukończył Wydział Prawa i Nauk Państwowych Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1929 roku sędzia w Grodzisku Mazowieckim, od 1934 roku Sądu Okręgowego, a następnie od 1938 roku Sądu Apelacyjnego w Warszawie. W 1945 roku objął funkcję Prezesa Sądu Apelacyjnego w Warszawie z siedzibą w Łodzi, a od marca tego roku pełnił obowiązki Prezesa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku. Funkcję tę objął w 1947 roku. W 1954 roku uznany za „prawnika starego typu” i zwolniony z obowiązków służbowych, a następnie przeniesiony w stan spoczynku na wniosek ówczesnego Prezesa Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku „z powodu swej przeszłości /współpraca w czasie okupacji z Delegaturą Rządu londyńskiego/”. Z tych też względów „nie cieszy[ł] się zaufaniem w K[omitecie W[ojewódzkim] PZPR”. W późniejszym okresie rozpoczął pracę w zawodzie adwokata, którą kontynuował do 1976 roku. Zob.: Archiwum Sądu Okręgowego w Gdańsku, Akta osobowe Franciszka Bara, Ps. 1, sygn. 1060/1, Wykaz służby dat. 29 lipca 1954 roku; R. Młynkiewicz, Prezes Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości, dat. 27 maja 1954 r., bez paginacji. Zob. również: D. Szpoper, *Franciszek Bar – pierwszy prezes Sądu Apelacyjnego w Gdańsku. Szkic do historii wymiaru sprawiedliwości w Polsce po 1945 r.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2014, nr 26, s. 291-306.

³⁶ G. Jakubowski, op. cit., s. 109. Plany Ministerstwa Sprawiedliwości znajdowały również odzwierciedlenie w publikowanych wykazach sądów. Zob. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1945 roku, nr 1.

w byłych placówkach niemieckich na terenie Darłowa i Polanowa³⁷ właśnie ze względu na bardzo dobry stan nieruchomości. Wprawdzie projekt aktu normatywnego wprowadzającego w życie koncepcje urzędników resortu sprawiedliwości został zaakceptowany przez Władysława Gomułkę – ministra Ziem Odzyskanych, ale utknął w dyskusjach wobec ciągłych zmian administracyjnych w innych częściach kraju. Ostatecznie więc nie wyszedł poza ramy konsultacji w Ministerstwie Ziem Odzyskanych³⁸, pozostawiając miejscowości Darłowo i Polanów poza siecią sądów grodzkich.

W okręgu słupskim najwcześniej podjęły pracę sądy grodzkie w Słupsku, Lęborku i Bytowie. Kierownictwo słupskiego sądu grodzkiego objął Stanisław Czajkowski³⁹, który podjął swoje obowiązki tuż po oswobodzeniu miasta w 1945 roku. Propozycję objęcia kierownictwa sądu w Słupsku otrzymał wcześniej Jerzy Jędrzejewski, przedwojenny sędzia z Nowogródka. Złożoną propozycję jednak odrzucił, obejmując stanowisko kierownika Sądu Grodzkiego w Malborku⁴⁰. Pomoc orzecznicza dla sędziego Czajkowskiego pojawiła się dopiero w sierpniu tego samego roku w osobie sędziego z podobnym stażem pracy orzeczniczej – Jerzego Suroży. Obaj pełnili służbę w sądach najniższego rzędu przed wojną od 1933 roku⁴¹. Stanisław Czajkowski początkowo był sędzią śledczym w Sądzie Okręgowym w Nowogródku. W okresie bezpośrednio poprzedzającym wybuch wojny pełnił zaś obowiązki kierownika Sądu Grodzkiego w Opatowie, w okręgu sądu w Radomiu, w apelacji lubelskiej. Jerzy Suroż orzekał w Sądzie Grodzkim w Iwii⁴², położonym w okręgu i apelacji wileńskiej⁴³. W październiku 1945 roku do słupskich sędziów dołączył również sędzia z ponaddwudziestoletnim stażem orzeczniczym – Kazimierz Alfred Rotter⁴⁴. Rozpoczął on karierę orzeczniczą jeszcze w 1918 roku. W okresie poprzedzającym agresję niemiecką i sowiecką we wrześniu 1939 roku pełnił funkcję kierownika Sądu Grodzkiego w Otyinii, w okręgu sądu w Stanisławowie, apelacji lwowskiej. Wkrótce jednak doświadczeni sędziowie Czajkowski i Rotter zostali skierowani do pracy w Sądzie Okręgowym w Słupsku. W 1946 roku zaś zastąpili ich młodszy stażem: Władysław Szychliński i Jan Dobrowolski.

³⁷ M. Żukowski, op. cit., s. 39.

³⁸ D. Burczyk, *Specjalny Sąd Karny i Prokuratura Specjalnego Sądu Karnego w Gdańsku 1945-1946*, Gdańsk 2016, s. 106-107.

³⁹ *Kalendarz sądowy na 1939 rok*, Warszawa 1939, s. 152.

⁴⁰ Po 1950 roku przeniósł się do Opolu, obejmując na krótko funkcję Prezesa Sądu Okręgowego w Opolu; zob.: Wywiad z Barbarą Cetnarowską – córką Jerzego Jędrzejewskiego przeprowadzony w dniu 17 maja 2020 roku; Archiwum Sądu Okręgowego w Opolu, Akta osobowe Jerzego Jędrzejewskiego, Dekret z dnia 30 czerwca 1950 roku, L.dz. D.K. 12.411/I.1/50.

⁴¹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7518, Sprawozdanie za miesiąc sierpień 1945 roku, k. 2.

⁴² Obecnie miasto na terenie Republiki Białorusi, w obwodzie grodzieńskim.

⁴³ *Kalendarz Informator Sądowy na rok 1934*, Warszawa 1934, s. 274.

⁴⁴ *Kalendarz sądowy na 1939 rok...*, s. 179.

Wzmocnieniem w pracy orzeczniczej okazali się również asesorzy: Stefan Grabowski i Jan Ikonowicz⁴⁵. Obowiązki notariusza powierzono asesorowi Jerzemu Trybulskiemu⁴⁶. Wsparciem dla przybywających orzeczników byli wykwalifikowani i posiadający przedwojenne przygotowanie pracownicy: Franciszek Chilarzak, Jadwiga Jaroszyńska, Wacław Momot, Włodzimierz Nizin, Wiktor Wojnowski, Wacław Mielniczuk⁴⁷.

W bytowskiej placówce mieszczącej się przy ul. Zamkowej (*Schlosstrasse*) od końca sierpnia 1945 roku obowiązki sędziowskie powierzono asesorowi Wojciechowi Sankowskiemu. W pierwszym okresie działalności był on jedynym sędzią w mieście nad Borują i Bytową. Miał zdecydowanie mniejsze doświadczenie aniżeli sędziowie skierowani do Słupska. Przed wojną odbywał od 1938 roku aplikację sądową⁴⁸. Poza działalnością orzeczniczą pełnił on również funkcję notariusza⁴⁹.

W Łęborku do pracy stawiał się sędzia Eugeniusz Bartul⁵⁰, który objął stanowisko 10 września 1945 roku⁵¹. Przed wybuchem wojny pełnił funkcję kierownika Sądu Grodzkiego w Łunińcu⁵², w okręgu pińskim, apelacji wileńskiej. Z czasem dołączył do niego Antoni Szadziwski⁵³. Od początku października 1945 roku pomoc administracyjno-biurową stanowił przedwojenny pracownik administracji sądowej Kazimiera Tanowa – były sekretarz sędziego w Warszawie⁵⁴. Jesienią tego roku do pracowników dołączyli inni doświadczeni pracownicy administracji sądowej: Bolesław Kłosowski, który przyjął obowiązki sekretarza sądowego⁵⁵, rejestrator sądowy Józef Siwiński⁵⁶, a także kancelistka Janina Czarkowska. Stanowisko woźnego sądowego objął Antoni Prengel⁵⁷.

Niewiele tygodni później funkcjonowanie rozpoczął Sąd Grodzki w Sławnie, który znalazł swoją siedzibę przy ulicy Rapackiego 16. Decyzja o uruchomieniu tej placówki

⁴⁵ *Informator sądowy na rok 1947 w 2 częściach. Część pierwsza*, Warszawa 1947, s. 100.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7518, Sprawozdanie za miesiąc sierpień 1945 roku, k. 3.

⁴⁸ Ibidem, sygn. 7508, Sprawozdanie za miesiąc kwiecień 1946, s. 4.

⁴⁹ *Informator sądowy na rok 1947...*, s. 100.

⁵⁰ *Kalendarz sądowy na 1939 rok...*, s. 255.

⁵¹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7510, Sprawozdanie za miesiąc wrzesień 1945 roku. Sprawy personalne, k. 2.

⁵² Obecnie miejscowość na terenie Republiki Białorusi. W okresie dwudziestolecia międzywojennego stolica powiatu położonego w granicach województwa poleskiego.

⁵³ *Informator sądowy na rok 1947...*, s. 100.

⁵⁴ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7510, Sprawozdanie za miesiąc wrzesień 1945 roku. Sprawy personalne, k. 3.

⁵⁵ Bolesław Kłosowski przybył z sądu w Lubawie, gdzie również pełnił obowiązki sekretarza sądowego.

⁵⁶ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7510, Sprawozdanie za miesiąc październik 1945 roku. Imienny wykaz wszystkich urzędników i niższych funkcjonariuszy sądowych, k. 5.

⁵⁷ Przed wojną zajmował stanowisko pielęgniarza Zakładu Psychiatrycznego w Pruszkowie; zob. ibidem, Sprawozdanie za miesiąc listopad 1945 roku. Imienny wykaz wszystkich urzędników i niższych funkcjonariuszy sądowych, k. 26.

nastąpiła w wyniku oceny potrzeb podczas konferencji prezesów sądów okręgowych Apelacji Gdańskiej pod koniec grudnia 1945 roku. Organizacji jego działalności podjął się sędzia Tadeusz Rubrich, obejmując swoje obowiązki w ostatnim dniu grudnia 1945 roku⁵⁸. Posiadał on stosunkowo długi staż orzeczniczy (na stanowisko sędziego został powołany w 1931 roku), ale również doświadczenie w zarządzaniu placówką wymiaru sprawiedliwości. Przed wybuchem wojny kierował Sądem Grodzkim w Belzie, w okręgu lwowskim, apelacji lwowskiej⁵⁹. Sędzia Rubrich nie był jednak pierwszym pracownikiem sławieńskiej placówki. W czerwcu tego roku, jeszcze przed formalną decyzją o rozpoczęciu przez nią działalności, do uporządkowania budynku sądu przystąpił sekretarz sądowy Jan Zytewicz. W pierwszym kwartale 1946 roku pracę w sądzie podjęła również Janina Seiczlak jako kancelistka, Jan Wiktorowicz w charakterze woźnego sądowego, a w drugim półroczu kolejną kancelistką sądową została Gizela Adamiak⁶⁰.

W podobnym czasie jak w mieście nad Wieprzą i Moszczenicą działalność podjęła placówka w Miastku. W tamtejszym sądzie pierwszy sędzia stawiał się w celu pełnienia obowiązków w grudniu 1945 roku. Był to młody orzecznik – Bolesław Polański, który swój pierwszy urząd przed wojną objął krótko przed rozpoczęciem działań wojennych⁶¹. W ramach obowiązków powierzono mu również pełnienie funkcji notariusza⁶². Formalnie powołanie na stanowisko sędziego grodzkiego otrzymał 1 czerwca 1946 roku⁶³. Przez pierwszy okres sędzia Polański prowadził działalność samodzielnie, bez wsparcia pracowników administracyjno-biurowych, którzy zaczęli przybywać do miasta od połowy 1946 roku. Znaczna zmiana nastąpiła dopiero, gdy 1 maja 1946 roku stanowisko woźnego objął doświadczony pracownik Józef Sikora⁶⁴. Z czasem jednak napływali kolejni pracownicy sądowi. Miesiąc później stanowisko kancelistki otrzymała Hanna Krzyżanowska, a w okresie letnim do grupy urzędników biurowych dołączyła również Alina Kołakowska⁶⁵. Jesienią tego roku na stanowisku sekretarza został zatrudniony Kazimierz Zmyłko⁶⁶.

Wśród sędziów Sądu Okręgowego w Słupsku na miejsce służby dotarli i podjęli trud budowania słupskiego sądownictwa Wiktor Polakiewicz i Tadeusz Kamieński. Pełnienie

⁵⁸ Ibidem, sygn. 7516, Sprawozdanie za miesiąc styczeń 1947 roku. Sprawy personalne, k. 3.

⁵⁹ *Informator sądowy na rok 1947...*, s. 100; zob. *Kalendarz sądowy na 1939 rok...*, s. 168.

⁶⁰ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7516, Sprawozdanie za miesiąc wrzesień 1945 roku. Sprawy personalne, k. 4.

⁶¹ Ibidem, sygn. 7513, Sprawozdanie za miesiąc styczeń 1946 roku, k. 1.

⁶² Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc maj 1946 roku, k. 35.

⁶³ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc czerwiec 1946 roku, k. 45.

⁶⁴ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc maj 1946 roku. Sprawy personalne, k. 34.

⁶⁵ Ibidem, k. 55.

⁶⁶ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc październik 1946 roku. Sprawy personalne, k. 90.

urzędów rozpoczęli już w sierpniu 1945 roku. Pierwszemu z nich powierzono obowiązki prezesa tego sądu, zaś drugiemu – stanowisko wiceprezesa. Od września 1945 roku ślupski korpus sędziowski wzmacniali kolejni orzecznicy. Byli to: Michał Kaling, Antoni Kuszewski i Jan Graff⁶⁷, którzy karierę rozpoczynali jeszcze przed II wojną światową⁶⁸. Jednakże już w pierwszej połowie 1946 roku doszło do pierwszego osłabienia kadry orzeczniczej. W dniu 3 kwietnia zmarł Tadeusz Kamieński⁶⁹. Wkrótce jednak przybywali nowi sędziowie: Kazimierz Rotter, Stanisław Czajkowski, którzy awansowali ze ślupskiego sądu grodzkiego, a także Tadeusz Wolski⁷⁰.

Organizacja Sądu Okręgowego w Ślupsku opierała się w dużej mierze na pracownikach administracyjnych, stopniowo zasilających szeregi tej grupy zawodowej w drugiej połowie 1945 roku. Wśród nich byli Klemens Szerens, Stanisław Dulkowski, Stanisław Szubert, Ignacy Tłuczek, Wiktor Najewski, Jadwiga Mazurkiewicz, Jerzy Kasprzyński, Bohdan Cybulski, Mikołaj Bonio, Michał Terlecki⁷¹.

W ślad za sędziami przybywali również przedstawiciele innych zawodów prawniczych. Na przełomie 1945/46 roku polski Ślupsk pozyskał adwokatów i notariuszy wywodzących się z ziem wschodnich przedwojennego państwa polskiego. Zbigniew Trybulski jeszcze we wrześniu 1945 roku podjął obowiązki rejenta na terenie miasta, a Michał Dulke (w 1939 roku adwokat w Olszanach) i Wacław Krzyżanowski (notariusz z Pińska) rozpoczęli pracę w zawodzie adwokatów⁷². Edmund Narożny pełnił ważną dla ludności napływającej funkcję tłumacza przysięgłego języka niemieckiego.

Wkrótce po podjęciu działalności w sądach okręgu ślupskiego gospodarską wizytę w Sądzie Okręgowym w Ślupsku zaplanował Prezes Sądu Apelacyjnego w Gdańsku sędzia Franciszek Bar⁷³, który organizował poszczególne sądy okręgowe w podległej mu apelacji.

Sytuacja pracowników była niezwykle trudna. W Ślupsku okresie do stycznia 1946 roku korzystali ze stołówki znajdującej się w Starostwie Powiatowym. Otrzymywane przydziały żywnościowe ograniczały się wyłącznie do dystrybucji chleba⁷⁴. W późniejszym okresie tego roku przekazano im niewielkie ilości konserw mięsnych i rybnych, sera i mydła.

⁶⁷ Jan Graff pełnił funkcję sędziego sądu okręgowego w Poznaniu; zob. *Kalendarz sądowy na 1939 rok...*, s. 207.

⁶⁸ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7445, Sprawozdanie za m-[iesi]c luty 1946 r.[oku], k. 13.

⁶⁹ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc marzec 1946 r.[oku], k. 24.

⁷⁰ *Informator sądowy na rok 1947...*, s. 100.

⁷¹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7445, Sprawozdanie za m-[iesi]c styczeń 1946 r.[oku]. Sprawy personalne, k. 6.

⁷² Ibidem, k. 3.

⁷³ F. Bar, List z dnia 23 sierpnia 1945 roku, w zbiorach córki Doroty Starościak, odpis w wersji elektronicznej w posiadaniu autora. W tym miejscu autor składa serdeczne podziękowania Pani Dorocie Starościak za udostępnienie tych cennych dla dziejów pomorskiego wymiaru sprawiedliwości zbiorów.

⁷⁴ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7445, k. 10.

Doraźna pomoc nie odpowiadała jednak faktycznym potrzebom. Warunków bytowych nie zmieniła również 10-kilogramowa paczka z pomocy UNRRA⁷⁵. W Miastku pracownikom rozdawano miesięczne przydziały składające się z kilku kilogramów chleba i masła⁷⁶. W połowie 1946 roku zaczęły również docierać paczki międzynarodowej pomocy⁷⁷.

Stan lokalowy sądów w okręgu słupskim nie odbiegał od sytuacji w innych ośrodkach na terenach tzw. Ziemi Odzyskanych. Właściwy gmach Sądu Okręgowego w Słupsku (*Landgericht*) został całkowicie zniszczony. Początkowo więc sąd ten mieścił się w budynku przy ulicy Złotej 12⁷⁸, przystosowanym jedynie do potrzeb orzeczniczych, dzieląc go z sądem grodzkim⁷⁹ oraz prokuraturą, a także Urzędem Pełnomocnika Rządu na Obwód w Słupsku, który zajmował znaczną część pomieszczeń. Mimo trudności lokalowych udało się w nim wydzielić lokale mieszkalne dla sędziów i pracowników biurowych⁸⁰. Nie zmieniało to jednak ich sytuacji. Budynek ten wymagał gruntownego remontu, wymiany wszelkich instalacji, a przede wszystkim oszklenia, które uległo zniszczeniu w trakcie walk o miasto⁸¹. Pierwsze prace mające na celu przystosowanie go do potrzeb wymiaru sprawiedliwości podjęto stosunkowo szybko – w kwietniu 1946 roku. Zostały one sfinansowane ze środków miejskich⁸² i ukończone na przełomie września i października tego samego roku⁸³. Po ich zakończeniu Prezes Sądu określał stan przystosowania budynku do pracy jako „zupełnie zadowalający”⁸⁴.

O ile w miejscowościach, w których funkcjonowało sądownictwo polskie przed 1 września 1939 roku, braki w wyposażeniu nie były tak dotkliwe, o tyle w nowych ośrodkach, na terenach włączanych do państwa polskiego, brakowało praktycznie wszystkiego. U progu powojennej działalności sytuacja Sądu Okręgowego w Słupsku przedstawiała się podobnie jak innych sądów na tzw. Ziemiach Odzyskanych, niezależnie od ich położenia. Nie dysponowano podstawowymi urządzeniami biurowymi, niedostępne były przybory piśmiennicze, druki, książki i inne urządzenia repertoryjne. Przede wszystkim zaś brakowało tekstów aktów prawnych, na podstawie których prowadzono działalność orzeczniczą, w tym

⁷⁵ Ibidem, k. 32.

⁷⁶ Ibidem, sygn. 7513, Sprawozdanie za miesiąc styczeń 1946 roku, k. 8.

⁷⁷ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc kwiecień 1946 roku, k. 30.

⁷⁸ *Informator sądowy na rok 1947...*, s. 100.

⁷⁹ W późniejszym okresie sąd grodzki znalazł siedzibę przy ulicy Brackiej 1; zob. ibidem.

⁸⁰ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7518, Sprawozdanie za miesiąc sierpień 1945 roku, k. 9.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem, sygn. 7545, Sprawozdanie za m-[iesiąc] kwiecień 1946 roku, k. 42.

⁸³ Ibidem, Sprawozdanie za m-[iesiąc] wrzesień 1946 roku, k. 103.

⁸⁴ Ibidem, k. 131.

literatury prawniczej⁸⁵. W Słupsku dopiero wiosną 1946 roku udało się skompletować skromną bibliotekę sądową.

Po opuszczeniu budynku przez urzędników Urzędu Pełnomocnika Rządu na Obwód w Słupsku w lutym 1946 roku pozyskane przez Sąd Okręgowy lokale znajdowały się w stanie – zdaniem kierownika placówki, sędziego Polakiewicza – „b.[ardzo] zniszczonym i wymagający[m] gruntownego remontu”⁸⁶. W jego ocenie do wykorzystania w pracy biurowej i orzeczniczej „jako tako” urządzone były 4 pokoje sekretariatu, 2 gabinety sędziowskie i jedna sala rozpraw⁸⁷. Brakowało jednak mebli do innych pomieszczeń⁸⁸.

W stosunkowo komfortowej sytuacji znajdował się Sąd Grodzki w Sławnie, który zajął budynek wykorzystywany dotychczas na potrzeby wymiaru sprawiedliwości przy ulicy Rapackiego 16, a jego kierownictwo nie musiało dzielić go z innymi instytucjami⁸⁹. Jego stan jednak uniemożliwiał swobodne podjęcie pracy. Remontu wymagało całe pierwsze piętro gmachu. Niezbędna była też naprawa instalacji grzewczej i elektrycznej⁹⁰. Te wyzwania modernizacyjne stawały się pilne wobec zbliżającej się pory jesienno-zimowej. Sytuację komplikował również brak części wyposażenia biurowego pracowników i gabinetów sędziów⁹¹.

Podobnie jak w Sławnie lęborski sąd mógł rozpocząć działalność w „oryginalnym”, sądowym budynku przy ulicy Przyzamcze 2. Eugeniusz Bartul kilka dni po przybyciu na miejsce służby oceniał jego stan jako „dostateczny”. Kierownik sądu dostrzegał w pierwszej kolejności potrzebę naprawy instalacji elektrycznej i centralnego ogrzewania, wstawienia zamków do drzwi zapewniających bezpieczeństwo budynku, a także oszklenia okien. Pochodzący z ziem wschodnich nowy gospodarz placówki sądowej w Lęborku upatrywał powstałe szkody w zachowaniu szabrowników, którzy wykorzystali chwilę „ciszy” na terenie Lęborka po opuszczeniu miasta przez wojska frontowe, a przed przybyciem osadników⁹². Większość wyposażenia sądowego została rozkradziona przez – jak podawał kierownik jednostki – „nieznanych sprawców w okresie przejściowym”. Mimo stwierdzonych włamań na terenie budynku pozostało sporo mebli, ale wymagały one naprawy. Brakowało natomiast w ogóle materiałów piśmienniczych⁹³.

⁸⁵ Ibidem, sygn. 7518, k. 9-10.

⁸⁶ Ibidem, sygn. 7446, Sprawozdanie za m-[iesiąc] styczeń 1947 r.[oku], k. 10-11.

⁸⁷ Ibidem, sygn. 7518, k. 31.

⁸⁸ Ibidem, k. 43.

⁸⁹ Ibidem, sygn. 7516, Sprawozdanie za miesiąc styczeń 1946 roku, k. 10.

⁹⁰ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc marzec 1946 roku, k. 30.

⁹¹ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc kwiecień 1947 roku, k. 41.

⁹² Ibidem, sygn. 7510, Sprawozdanie za miesiąc wrzesień 1945 roku. Sprawy organizacyjno-gospodarcze, k. 5.

⁹³ Ibidem.

W stosunkowo dobrej kondycji znajdował się gmach sądu bytowskiego. Od początku jego funkcjonowania zajmowany był wyłącznie przez urzędników sądowych. Stan nieruchomości nie wymagał w zasadzie remontu, poza ewentualnym remontem instalacji ciepłowniczej oraz pomieszczeń detencyjnych. Podobnie zastrzeżeń nie miało kierownictwo sądu do urządzeń biurowych. Ich stan i liczba pozwalały na normalne funkcjonowanie placówki⁹⁴.

Jednak nie wszystkie placówki w terenie mogły przejąć „oryginalną” infrastrukturę. Najtrudniejsza pod tym względem była sytuacja w Miastku, gdzie budynek sądu przy ulicy Czerwonej Armii 30 zajmowały wojska sowieckie stosunkowo najdłuższej spośród innych ośrodków w okręgu słupskim. Tymczasowa jego siedziba mieściła się więc w gmachu starostwa, a sądowe posiedzenia jawne odbywały się na sali konferencyjnej, która rozmiarami pozwalała na przeprowadzanie czynności sądowych⁹⁵. Proces przekazywania właściwego budynku rozpoczęto dopiero 11 kwietnia 1946 roku. Tego dnia przekazano w ręce kierownika sądu część frontową, a cztery dni później całość gmachu. Jego stan, po ponadrocznym użytkowaniu przez wojska sowieckie, nie pozwalał jednak na podjęcie działalności w odzyskanych pomieszczeniach. Zatraskany kierownik sądu sędzia Bolesław Polański podawał w comiesięcznych raportach, że „stan odebranego budynku jest w kompletnej ruinie” i nie nadaje się do użytku „bez przeprowadzenia remontu”⁹⁶. Gruntownej modernizacji wymagały także wszystkie instalacje: elektryczna, wodociągowo-kanalizacyjna i grzewcza. W odzyskanych pomieszczeniach konieczne było uzupełnienie oszklenia okien, materiału podłogowego oraz drzwi i futryn⁹⁷. Mimo więc faktycznego odzyskania budynku sądowego działalność orzecznicza i biurową w dalszym ciągu prowadzono *de facto* w urzędzie starosty, którego standard pomieszczeń odpowiadał – w tamtym czasie – powadze wymiaru sprawiedliwości. Podejmowane przez kierownika placówki w okresie letnim starania o pozyskanie pieniędzy na remont nie przynosiły wymiernych rezultatów; nie udawało mu się otrzymać stosownych kredytów na odbudowę gmachu. Sędzia Polański uciekł się więc do swego rodzaju fortelu. Nieprzydatny budynek udostępniono na potrzeby Obwodowej Komisji Wyborczej powołanej do przeprowadzenia referendum 30 czerwca 1946 roku. Dysponująca odpowiednimi środkami Komisja zleciła wyremontowanie części pomieszczeń,

⁹⁴ Ibidem, sygn. 7508, Sprawozdanie za miesiąc październik 1946 roku. Sprawy organizacyjno-gospodarcze, k. 56.

⁹⁵ Ibidem, sygn. 7513, Sprawozdanie za miesiąc styczeń 1946 roku, k. 8.

⁹⁶ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc marzec 1946 roku, k. 19.

⁹⁷ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc kwiecień 1946 roku, k. 30.

przystosowując je do użytku w swojej pracy biurowej⁹⁸. Dzięki temu od lipca tego roku sąd opuścił budynek starostwa i przeniósł się do własnego gmachu. Jednak ze względu na jego stan korzystał z niego w ograniczonym zakresie – jednej sali⁹⁹.

Miastecki sąd w dalszym ciągu pozostawał jednak bez właściwej ochrony i zabezpieczenia. Budynek stał w zasadzie otworem dla szabrowników, którzy stanowili prawdziwą plagę w owym czasie¹⁰⁰. Olbrzymie poświęcenie ze strony woźnego Sikory dozorującego budynek do późnych godzin nocnych miało swoje granice. Sędzia Polański wskazywał, że wkrótce funkcjonowanie sądu stanie się niemożliwe. W pismach do Ministerstwa Sprawiedliwości pisał: „Już dziś zimno powoduje, że piszącemu kostnieją ręce – dalszy więc taki stan rzeczy może spowodować zaziębienie się całego personelu, co w konsekwencji spowoduje sprawdzenie się moich obaw”¹⁰¹. Utrzymująca się tymczasowość, wobec braku środków na przeprowadzenie remontu budynku, ale nawet na podstawowe sprzęty pozwalające na normalne funkcjonowanie jednostki wymiaru sprawiedliwości, stawiała pod znakiem zapytania dalsze istnienie. W szczególności brak odpowiedniej instalacji grzewczej zagrażał funkcjonowaniu sądu zimą. W tej sytuacji kierownik Polański nie pozostawał bierny i pukał do drzwi przełożonych, alarmując o trudnej sytuacji placówki w okresie poprzedzającym zbliżający się sezon grzewczy 1946/47¹⁰². Zapał młodego sędziego stygł jednak wraz z kolejnymi dowodami bierności ze strony urzędów, do których zwracał się o pomoc. Prośby kierowane do Referatu Odbudowy w Starostwie Powiatowym w Miastku o przeprowadzenie remontu nawet w najskromniejszym zakresie nie zmieniły trudnej sytuacji placówki sądowej. W listopadzie działalność sądu odbywała się w jednym pokoju, który ogrzewany był dzięki pozyskanemu opałowi. Brak sprawnej instalacji elektrycznej stawał się coraz bardziej dokuczliwy. Sędzia Polański pisał do swoich przełożonych: „Brak światła w budynku sądowym w związku z obecnie coraz szybciej zapadającym zmrokiem, daje się coraz więcej odczuwać, gdyż w wypadkach przeciągających się rozpraw sądowych, jestem zmuszony zakupywać świece i dopiero przy świetle świec kończyć zaskoczoną przez zmrok rozprawę”¹⁰³.

⁹⁸ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc czerwiec 1946 roku. Sprawy organizacyjno-gospodarcze, k. 50.

⁹⁹ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc lipiec 1946 roku. Sprawy organizacyjno-gospodarcze, k. 61.

¹⁰⁰ A. Burda, *Przymrozki i odwilże. Wspomnienia z lat 1945-1957*, Lublin 1987, s. 153.

¹⁰¹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7513, B. Polański, Kierownik Sądu Grodzkiego w Miastku, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości, dat. 4 października 1946 roku, k. 61.

¹⁰² Ibidem, B. Polański, Kierownik Sądu Grodzkiego w Miastku, Pismo do Ministra Sprawiedliwości, dat. 6 września 1946 r.[oku], k. 64.

¹⁰³ Ibidem, B. Polański, Kierownik Sądu Grodzkiego w Miastku, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości, dat. 5 listopada 1946 roku, k. 88.

W Miastku pierwsze wyposażenie w postaci 4 biurek, szafy, stołu i 10 krzeseł trafiło do sądowego gmachu dopiero w lipcu 1946 roku. Dzięki staraniom kierownika sądu zostały zebrane „z rozmaitych miejsc”. Były jednak w stanie niepozwalającym na korzystanie z nich w pełni: brakowało im drzwi zamykanych na klucz, szuflad i samych kluczy. Ich remont jednak nie wchodził w rachubę ze względu na brak odpowiednich środków. Nawet transport zgromadzonego sprzętu do sądu pokryty został z prywatnych pieniędzy kierownika Polańskiego¹⁰⁴. Wykładał on również własne środki na pokrycie najpotrzebniejszych zakupów, w tym instalację telefonu sądowego¹⁰⁵. W ten sam sposób trafiły do sądu kolejne sprzęty. Pod koniec okresu wakacyjnego posiadano tam 6 biurek i 20 krzeseł¹⁰⁶.

Starania kierownika miastckiego sądu przyniosły ostatecznie efekt w postaci przyznania kredytu na remont sprzętu w wysokości 20 750 złotych, który udało się pozyskać późną jesienią 1946 roku. Uzyskane środki przeznaczono na zakup węgla, materiałów biurowych i kancelaryjnych, naprawę mebli, w tym dorobiono do nich zamki i klucze¹⁰⁷, a także „gruntowne oczyszczenie dziedzińca sądowego i wywiezienie śmieci” z terenu budynku. Przeprowadzone prace umożliwiły uruchomienie działalności w kolejnych pomieszczeniach, które ogrzewane były przenośnymi piecykami. W ramach przyznanych środków udało się wyremontować służbowe mieszkanie dla woźnego sądowego Józefa Sikory. W ten sposób rozwiązano problem dozoru sądu po godzinach urzędowania. Zimą 1946 roku własnym staraniem finansowym sędziego Polański doprowadził prowizoryczną instalację elektryczną umożliwiającą pracę przy świetle elektrycznym¹⁰⁸. Poprawa warunków pracy wpływała na nastroje wśród pracowników. W styczniu 1947 roku Polański informował już Ministerstwo Sprawiedliwości, że „wygląd zajmowanych sal, na potrzeby sądu przybiera z każdym dniem na reprezentacyjności”¹⁰⁹.

Zaskakujący stan przedstawiała biblioteka sądowa w Lęborku, w której zachowało się 1472 pozycji prawniczych w języku niemieckim. Z oczywistych względów brakowało natomiast literatury polskiej, ale też tekstów przepisów prawnych¹¹⁰. Pod koniec 1946 roku w bibliotece miastckiego sądu znajdował się kodeks postępowania cywilnego, kodeks

¹⁰⁴ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc lipiec 1946 roku. Sprawy organizacyjno-gospodarcze, k. 61.

¹⁰⁵ Ibidem, B. Polański, Kierownik Sądu Grodzkiego w Miastku, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości, dat. 4 października 1946 roku, k. 61.

¹⁰⁶ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc sierpień 1946 roku. Sprawy organizacyjno-gospodarcze, k. 64; Sprawozdanie za miesiąc październik 1946 roku. Sprawy administracyjno-gospodarcze, k. 96.

¹⁰⁷ Ibidem, Sprawozdanie za miesiąc listopad 1946 roku, k. 107.

¹⁰⁸ Ibidem, B. Polański, Kierownik Sądu Grodzkiego w Miastku, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości, dat. 5 grudnia 1946 roku, k. 99.

¹⁰⁹ Ibidem, B. Polański, Kierownik Sądu Grodzkiego w Miastku, Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości, dat. 7 stycznia 1947 roku, k. 111.

¹¹⁰ Ibidem, sygn. 7510, Sprawozdanie za miesiąc wrzesień 1945 roku, Sprawy organizacyjno-gospodarcze, k. 6.

zobowiązań, które nadesłał Franciszek Bar – Prezes Sądu Apelacyjnego w Gdańsku, oraz kodeks postępowania niespornego w opracowaniu Jana Litauera¹¹¹ pozyskany z Ministerstwa Sprawiedliwości. W tym okresie zaczęły również regularnie trafiać oficjalne publikatory prawa. W grudniu 1946 roku sąd w Miastku dysonował już kompletem dzienników ustaw z lat 1944-46¹¹². W Sławnie sędziowie i urzędnicy mogli korzystać ze skromnej biblioteki składającej się z pojedynczych egzemplarzy kodeksu karnego, kodeksu postępowania karnego, kodeksu postępowania cywilnego, kodeksu postępowania niespornego, a także dwóch odbitek kodeksu zobowiązań wraz z aktualnymi publikatorami. Do początku 1947 roku brakowało natomiast publikatorów przepisów przedwojennych¹¹³. Na zupełny brak literatury skarżył się kierownik sądu w Bytowie. Jego zasoby ograniczały się do pojedynczych egzemplarzy kodeksu karnego i cywilnego, a także tekstów ustaw procesowych¹¹⁴.

Uporanie się z podstawowymi trudnościami zorganizowania i funkcjonowania placówek sądowych pozwoliło na zaangażowanie się w pracę orzeczniczą. Rozpoczęcie działalności rodziło od samego początku pytania o status sądów na tych terenach. Rozstrzygnięcia wymagała również właściwość słujskich sądów, zarówno rzeczowa, jak i miejscowa. Kluczowe pytania padające w korespondencji, którą Stanisław Czajkowski jako Prezes Sądu Grodzkiego w Słupsku kierował do zwierzchników w Warszawie, dotyczyły stosowania właściwego prawa materialnego cywilnego na terenach poniemieckich¹¹⁵. Dalej idące zastrzeżenia formułował kierownik sądu grodzkiego w Sławnie, który oczekiwał wskazania przepisów rozstrzygających obowiązywanie właściwych regulacji na terenie Ziem Odzyskanych we właściwości okręgu słujskiego¹¹⁶. Z kolei lęborski sędzia Bartul zwracał uwagę na wątpliwości co do właściwych przepisów dotyczących uznania za zmarłego. Pytał, czy sprawy tego rodzaju rozpoznawać, opierając się na przepisach niemieckiego prawa cywilnego (BGB), czy też niemieckiej ustawy z 14 lipca 1939 roku o zaginięciu, uznaniu za zmarłego i ustaleniu czasu śmierci. Wątpliwości dotyczyły także prawa właściwego, które należało stosować w sprawach tzw. spekulacyjnych, przy skupowaniu od obywateli

¹¹¹ Jan Jakub Litauer (1873-1949) prawnik, sędzia, specjalista w zakresie procedury cywilnej, członek Komisji Kodyfikacyjnej RP w okresie dwudziestolecia międzywojennego, od lipca 1947 sędzia Sądu Najwyższego; zob.: K. Pol, *Jan Jakub Litauer (1873-1949)*, [w:] idem, *Poczet prawników polskich XIX-XX w.*, Warszawa 2011, s. 867-877; A. Bereza, *Sąd Najwyższy w latach 1945-1962. Organizacja i działalność*, Warszawa 2012, s. 55.

¹¹² AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7513, Sprawozdanie za miesiąc grudzień 1946. Sprawy administracyjno-gospodarcze, k. 99.

¹¹³ Ibidem, sygn. 7516, Sprawozdanie za miesiąc luty 1946 roku, k. 20.

¹¹⁴ Ibidem, sygn. 7508, Sprawozdanie za miesiąc listopad 1945 roku. Sprawy organizacyjno-gospodarcze, k. 68.

¹¹⁵ Ibidem, sygn. 7518, Sprawozdanie za miesiąc sierpień 1945 roku, k. 10.

¹¹⁶ Ibidem, sygn. 7516, Sąd Grodzki w Sławnie. Uwagi natury prawnej wzgl[ędnie] ustawodawczej rok 1947 miesiąc październik, k. 102.

niemieckich ruchomości w dużych ilościach, a następnie ich odsprzedaży. Sądownik pytał, czy należy stosować art. 160 kk polskiego (uznając, że te ruchomości stanowią własność Skarbu Państwa), czy też art. 14 ustawy o zwalczaniu spekulacji wojennej¹¹⁷. Bardziej szczegółowe wątpliwości dotyczyły kwestii prawidłowości przy pobieraniu opłat sądowych. Brakowało jednolitego tekstu rozporządzenia o opłatach sądowych, w szczególności opłat w postępowaniu nieprocesowym (niespornym)¹¹⁸. W pewnym sensie niepewność dotyczącą obowiązujących przepisów prawa materialnego i procesowego miało rozwiązać wprowadzenie w końcu 1945 roku dekretu o zarządzie Ziem Odzyskanych. Na mocy tego aktu normatywnego rozciągnięto na te tereny „ustawodawstwo obowiązujące na obszarze Sądu Okręgowego w Poznaniu, a w zakresie prawa pracy – ustawodawstwo obowiązujące na obszarze górnośląskiej części województwa śląskiego”¹¹⁹. Jednakże wobec braku dostępu do odpowiednich publikatorów i literatury działania podejmowane z poziomu ustawodawcy miały charakter niewystarczający dla wyjaśnienia natury powstających wątpliwości.

Organizacja sądownictwa na ziemi śląskiej w pierwszych kilkunastu miesiącach powojennych sprowadzała się faktycznie do przystosowania opuszczonych, niemieckich budynków sądowych na potrzeby polskiego wymiaru sprawiedliwości, a także podjęcie w nich w ograniczonym zakresie działalności orzeczniczej. Wysiłek z tym związany podjęli sądownicy, którzy wyrwani zostali ze swoich środowisk i miejsc pracy w innych częściach przedwojennego państwa polskiego, w szczególności jego wschodnich rubieży. Trudy związane z odnajdowaniem się w nowej, pojałtańskiej rzeczywistości dla sędziów sądów powszechnych w Polsce Ludowej nie skończyły się jednak wraz z zakończeniem odbudowy budynków sądowych czy zgromadzeniem odpowiednich narzędzi biurowych. W planach nowej władzy leżało bowiem również przebudowanie umysłów i charakterów samych sądowników, po oddzieleniu tych spośród nich, którzy mieli zostać określani jako „sędziowie starego typu”.

¹¹⁷ Ibidem, sygn. 7510, Uwagi natury prawnej względnie ustawodawczej rok 1945 miesiąc wrzesień, k. 10. Chodziło o dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 25 października 1944 roku o zwalczaniu spekulacji wojennej (Dz.U. 1944, nr 9, poz. 49).

¹¹⁸ Ibidem, sygn. 7513, Arkusz 6. Sąd Grodzki w Miastku (okręg Apel.[acja] Gdańsk[a]). Uwagi natury prawnej wzgl.[ędn]ie ustawodawczej na rok 1946, k. 97.

¹¹⁹ Dekret Prezydium Krajowej Rady Narodowej z dnia 13 listopada 1945 roku o zarządzie Ziem Odzyskanych (Dz.U. 1945, nr 51, poz. 295, art. 4).

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne, maszynowe

Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Sprawiedliwości, zespół 285, sygn. 7445, 7446, 7508, 7510, 7513, 7516, 7518.

Archiwum Państwowe w Malborku, zespół nr 208, sygn. 53.

Archiwum Sądu Okręgowego w Gdańsku, Akta osobowe Franciszka Bara.

Archiwum Sądu Okręgowego w Opolu, Akta osobowe Jerzego Jędrzejewskiego.

Archiwa prywatne

Wywiad z Barbarą Cetnarowską – córką Jerzego Jędrzejewskiego przeprowadzony w dniu 17 maja 2020 roku.

Akty i projekty aktów normatywnych

Dekret Prezydium Krajowej Rady Narodowej z dnia 13 listopada 1945 roku o zarządzie Ziem Odzyskanych (Dz.U. 1945, nr 51, poz. 295, art. 4).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 czerwca 1949 roku o utworzeniu Sądów Apelacyjnych w Białymstoku, Gdańsku, Kielcach, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie i Wrocławiu oraz o ustaleniu okręgów Sądów Apelacyjnych (Dz.U. 1949, nr 36, poz. 270).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 roku Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 1932, nr 102, poz. 863 wraz ze zmianami w Dz.U. 1932, nr 93, poz. 804, Dz.U. 1937, nr 30, poz. 220, Dz.U. 1938, nr 24, poz. 213; Dz.U. 1938, nr 89, poz. 609).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 1946 roku w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziem Odzyskanych (Dz.U. 1946, nr 28, poz. 177).

Zarządzenie Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 roku o przywróceniu i ustaleniu nazw miejscowości (M.P. 1946, nr 44, poz. 85).

Opracowania, wspomnienia

Bereza A., *Sąd Najwyższy w latach 1945-1962. Organizacja i działalność*, Warszawa 2012.

Burczyk D., *Specjalny Sąd Karny i Prokuratura Specjalnego Sądu Karnego w Gdańsku 1945-1946*, Gdańsk 2016.

Burda A., *Przymrozki i odwilże. Wspomnienia z lat 1945-1957*, Lublin 1987.

Gulczyński A., *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej (1919-1922)*, Poznań 1995.

Jakubowski G., *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944-1950*, Warszawa 2002.

- Kosiarz E., *Wyzwolenie Polski północnej 1945*, Gdańsk 1967.
- Lindmajer J., *Okres międzywojenny i druga wojna światowa (1918-1945)*, [w:] *Dzieje Sławna*, pod red. J. Lindmajera, Słupsku 1994.
- Łach S., *Przemysł słupski w latach 1945-1949*, „Słupskie Studia Historyczne” 1993, nr 1.
- Madera A., *Przekształcenia wymiaru sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-2020*, Warszawa 2020.
- Mołdawa T., *Ludzie władzy 1944-1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991.
- Pfafferoth C., *Jahrbuch der Deutschen Gerichtsverfassung*, Berlin 1880.
- Pol K., *Jan Jakub Litauer (1873-1949)*, [w:] K. Pol, *Poczet prawników polskich XIX-XX w.*, Warszawa 2011.
- Romanow Z., *Nieprzyjazna koegzystencja. Polacy, Niemcy i sowieci w powojennym Słupsku*, [w:] *Słupsk i ziemia słupska. Od średniowiecza do współczesności*, pod red. W. Skóry, A. Teterycz-Puzio, Słupsk 2021.
- Skóra W., *Słupsk w 1945 r. Miasto Niemców, czerwonoarmistów i Polaków*, [w:] *Słupsk i ziemia słupska. Od średniowiecza do współczesności*, pod red. W. Skóry, A. Teterycz-Puzio, Słupsk 2021.
- Szpoper D., *Franciszek Bar – pierwszy prezes Sądu Apelacyjnego w Gdańsku. Szkic do historii wymiaru sprawiedliwości w Polsce po 1945 r.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2014, nr 26.
- Szpoper D., *Polskie sądownictwo apelacyjne na Pomorzu w latach 1919-2015. Szkic do dziejów wymiaru sprawiedliwości w dwudziestolecie wznowienia działalności Sądu Apelacyjnego w Gdańsku*, Gdańsk-Olsztyn 2015.
- Ustrój Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wybór materiałów*, pod red. A. Gwiżdża, Z. Jarosza, W. Popkowskiego, Warszawa 1961.
- Władyka S., *Organizacja sądownictwa*, Kraków 1959.
- Władyka S., *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w PRL*, Warszawa 1963.
- Zaremba P., *Wspomnienia Prezydenta Szczecina. Pierwszy szczeciński rok 1945*, Łódź 2016.
- Żukowski M., *Wymiar sprawiedliwości na Pomorzu Zachodnim w latach 1945-1957 i jego rola w zwalczaniu opozycji*, Koszalin 2002.
- Żurawski S., *Administracja*, [w:] *Dzieje Sławna*, pod red. J. Lindmajera, Słupsk 1994.
- Żurawski S., *Część III 1945-1991*, [w:] *Dzieje Sławna*, pod red. J. Lindmajera, Słupsk 1994.

Inne źródła drukowane

Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten, 19 marca 1878, nr 2.

Informator sądowy na rok 1947 w 2 częściach. Część pierwsza, Warszawa 1947.

Kalendarz Informator Sądowy na rok 1934, Warszawa 1934.

Kalendarz sądowy na 1939 rok, Warszawa 1939.

Wykaz sądów, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1945 roku, nr 1.

Summary

The organization of the judiciary in the Słupsk district in the first year after World War

II. A contribution to the history of the justice system in Western Pomerania

The article presents the beginnings of the organization of the judiciary in Słupsk after World War II. It reveals the legal basis for the functioning of justice units after 1945, the difficulty of taking over and developing post-German infrastructure. The text also presents profiles of judges and court employees who have made the effort to prepare the infrastructure for taking up operations.

Słowa kluczowe: Słupsk, Pomorze, II wojna światowa, wymiar sprawiedliwości, sądownictwo

Key words: Słupsk, Pomeranian, II World War, judiciary, administration of justice